

HET BEEN IN DE IJSSEL

Joris van Casteren

Het been in de IJssel

2013 Prometheus Amsterdam

Eerste druk april 2013
Tweede druk april 2013

Dit boek kwam mede tot stand dankzij een bijdrage van het
Nederlands Letterenfonds.

© 2013 Joris van Casteren
Omslagontwerp Tessa van der Waals
Foto omslag Mischa Keijser/Hollandse Hoogte
Foto auteur Brenda van Leeuwen
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 2109 9

‘There are few persons, even among the calmest thinkers, who have not occasionally been startled into a vague yet thrilling half-credence in the supernatural, by *coincidences* of so seemingly marvellous a character that, as *mere* coincidences, the intellect has been unable to receive them.’

– Edgar A. Poe, ‘The Mystery of Marie Rogêt. A Sequel to “The Murders in the Rue Morgue”’ (uit: *The Ladies’ Companion, a monthly magazine embracing every department of literature, embellished with original engravings, and music arranged for the piano forte, harp and guitar*. Volume XVIII, New York, William W. Snowden, 1843)

‘Maar zijt gij levend of dood,
Gezonken of aangespoeld?
Mijn vrees is u ergens aan te
Varen, misvormd en verweekt,
Tot op ’t gebeente ontbloot.’

J. Slauerhoff, ‘Verschijning’ (uit: *Archipel*, 1923)

ROLPENS UIT BLIK

Het is dinsdagavond 23 augustus 2005 en ik kijk naar de televisie. Op Nederland 2 loopt een politieagent langs de IJssel, ter hoogte van het dorp Wijhe. ‘Anderhalve maand eerder,’ zegt de politieagent, ‘dreef hier een been in de IJssel.’

Dat was op donderdag 30 juni. Het betrof een linkeronderbeen met nog een klein stuk bovenbeen en een knieschijf eraan vast. Om het been zat een donkere sok, met het logo van Nike. Een visser had het been rond een uur of twee tussen het wier zien liggen en de politie gealarmeerd.

Vermoedelijk, zegt de politieagent, hoort het been toe aan een man van ‘tussen de vijfenveertig en tweeënvijftig jaar oud, met een geschatte lengte van één meter zesenzeventig’. Een misdrijf wordt niet uitgesloten. ‘Aangezien het onderbeen met bruut geweld van de rest van het lichaam is gescheiden.’

De sok komt in beeld. Naast het originele, half vergane exemplaar ligt een gaaf exemplaar van hetzelfde soort, zoals je dat in de winkel koopt. De agent roept iedereen op die ‘iets heeft gezien of gehoord dat verband kan houden met deze zaak’ contact op te nemen met de politie.

Ik ga op zoek naar meer informatie over het been. Veel is er niet te vinden. Een regionale krant schrijft dat er nog geen duidelijkheid bestaat ‘over het ras van het slachtoffer’. Een andere regionale krant beweert dat er nog meer lichaams-

delen zijn gevonden. Dat klopt niet, zegt de politie.

Op internet maken mensen zich vrolijk over de vondst. ‘Mist u een been of kent u iemand die een been mist, meldt dit dan bij uw plaatselijke politiebureau,’ schrijft een bezoeker van een discussieplatform, die zich NeoGenic1982 noemt. ‘Als ze nou ook de schoenmaat even vermelden dan weet ik of die van mij is,’ aldus RT3067.

Ik vraag mij af hoe het been in de IJssel terecht is gekomen. Aan wie heeft het vastgezet? Leeft de rest van het lichaam nog? In welke landen is het been zoal geweest? Hoeveel kilometer heeft het in totaal gelopen?

Toevallig heb ik deze zomer ‘The Leg’ gelezen, een kort verhaal van William Faulkner, wat mijn belangstelling voor de vondst vergroot. ‘The Leg’ gaat over een gewonde soldaat bij wie een been moet worden afgezet. Na de amputatie gelooft de soldaat niet dat het verwijderde been dood is. Hij is bang dat de chirurgen het hebben weggegooid terwijl het nog leefde. ‘Het pest me,’ zegt hij tegen een vriend. ‘Het is niet dood.’

Hij wil dat de vriend het been gaat zoeken en het om het leven brengt. ‘Als het levend wordt begraven zal het nooit stil kunnen liggen.’ De vriend gaat zoeken, maar kan het been nergens vinden. ‘Het geeft niet,’ zegt de soldaat, berustend. ‘Het is maar een been. Het heeft niet eens een ander been om mee te lopen.’

Het been is aangespoeld bij Wijhe. Na de komst van een Duitser in 1766, die in bezit was van een worstrecept en zijn oog had laten vallen op de vele varkens in het achterland, groeide Wijhe uit tot de belangrijkste vleesproducerende gemeente van het land. Met de firma Meester, befaamd om

zijn rolpens uit blik, als grootste werkgever. Het lijkt mij uiterst curieus, om niet te zeggen onheilspellend, dat juist Wijhe met een stuk mensenvlees opgescheept is komen te zitten.

Twee jaar eerder was het er nog zo vrolijk aan toegegaan, toen de koninklijke familie op Koninginnedag 2003 het dorp aandeed. Met vier defensiehelikopters waren ze aangekomen, het leek wel een scène uit de film *Apocalypse Now*. Achter dranghekken stonden de Wijhenaren opeengeperst, aan vrijwel elke gevel wapperde een vlag. Bewoners met oranje opblaaskronen op het hoofd hingen uit de ramen.

Prins Maurits had meegedaan met touwtrekken, prins Pieter-Christiaan zwierde aan een kabelbaan. Willem-Alexander besteedde in zijn nette pak een klimnet en prinses Máxima, zwanger van haar eerste kind, kreeg twee houten klompjes cadeau. In de kerk werd 'Het lied van de IJssel' gezongen, dat gaat over Greetje, die op een veerboot werkt: 'De hele dag voer zij de mensen over, / ze deed haar werk met opgewekt gezicht. / Haar held're lach klonk vrolijk over 't water, / en iedereen hield van het lieve wicht.'

Op een boot, de Aqua Runner uit Almere-Haven, waren ze over de IJssel weer vertrokken, uitgezwaaid door een uitzinnige menigte. Burgemeester Bert Hinnen was geroerd. In het voorwoord van een gedenkboek schreef hij: 'Bijzondere vermelding verdienen de vele individuele activiteiten en de prachtige straatversieringen. De koningin meldde mij dan ook spontaan hoe fraai dat te zien was vanuit de helikopter.' Dankzij al die uitingen, meende de burgemeester, was Wijhe bijzonder goed op de kaart gezet. 'We hopen dat dit lang merkbaar zal blijven.'

In december 2005, een week voor kerst, bel ik met het korps IJsselland. Ik krijg een persvoorlichter aan de telefoon. Die

vertelt dat de televisie-uitzending geen succes is geweest. Vijf onbruikbare tips zijn binnengekomen. Ze gaan allemaal over de sok, die op veel plaatsen in Nederland verkrijgbaar blijkt te zijn.

Er is nog meer tegenslag. Omdat het been in verre staat van ontbinding verkeerde was men er op het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) niet in geslaagd DNA-materiaal af te nemen.

De politiewoordvoerder vraagt zich af of het wel om een misdrijf gaat. ‘Het been zou ook van een zelfmoordenaar kunnen zijn.’ De zelfmoordenaar kan ergens van een brug zijn gesprongen en in de schroef van een binnenvaartschip zijn verpulverd.

Ook valt te denken aan een ongeval, in de buurt van een water, waarbij iemand zijn been is verloren. ‘De hulpdiensten proberen na een ongeval het slachtoffer in leven te houden,’ zegt de politiewoordvoerder, ‘ze zetten niet direct een zoekactie naar een verloren lichaamsdeel op touw.’

Ik vraag hem waar het been zich bevindt. ‘In de vriezer van het Deventer Ziekenhuis,’ zegt de politiewoordvoerder. Ik bel naar het Deventer Ziekenhuis. Na verschillende keren te zijn doorverbonden krijg ik een ziekenhuiswoordvoerder aan de telefoon.

De ziekenhuiswoordvoerder zegt dat er ‘in verband met de privacy’ geen verdere mededelingen gedaan kunnen worden. Ik vraag hoe een niet-geïdentificeerd been aanspraak op privacy kan maken; de ziekenhuiswoordvoerder wenst niet in te gaan op die vraag.

Ik bel met de gemeente Wijhe, die in 2001 is gefuseerd met de gemeente Olst, en kom erachter dat het been niet meer in de vriezer van het Deventer Ziekenhuis ligt. Op 18

november is het begraven. 'In een kinderkistje,' zegt een ambtenaar van de gemeente Olst-Wijhe.

De ambtenaar vertelt dat de uitvaart van het been 'op een nette manier' is gedaan. Van een plechtigheid hebben de Olst-Wijhese autoriteiten afgezien, ook omdat onduidelijk was van welke gezindte het been is. 'Als we bijvoorbeeld zeker wisten dat het een islamitisch been was, hadden we het in de richting van Mekka moeten begraven.'

Ik schrijf over de vondst van het been een stukje, dat in een weekblad wordt geplaatst. 'Voor altijd zal onduidelijk zijn aan wie het been in de IJssel heeft toebehoord, en of de rest van het lichaam nog in leven is,' is de laatste zin van dat stukje.

BRANDY EN ZWARTE PEPER

Het lukt mij niet het been te vergeten. Wat zou er gebeurd zijn? Is de eigenaar inderdaad ergens van een brug gesprongen? Waarom is de rest van het lichaam niet gevonden?

In het voorjaar van 2006 wordt in Frankfurt informatica-specialist Armin Meiwes uit de Duitse plaats Rotenburg an der Fulda tot levenslang veroordeeld voor het slachten en opeten van een ingenieur uit Berlijn, Bernd Jürgen Brandes. Brandes had zelf ingestemd met de slacht en verorbering. Op het forum van een website die *The Cannibal Cafe* heette, was hij met Meiwes in contact gekomen.

Brandes leverde dertig kilo vlees op. De weken erna verorberde Meiwes zo'n twintig kilo. Aan de laatste tien kwam hij vanwege zijn arrestatie niet meer toe. 'Elk stukje vlees dat ik at, herinnerde mij aan hem,' zegt hij in Frankfurt tegen de rechter die hem tot levenslang veroordeelt.

Misschien is het IJsselbeen een overblijfsel van een vergelijkbare, maar dan niet- of slechts gedeeltelijk geconsumeerde slachtpartij.

Of verafschuwde de eigenaar zijn been en was hij tot zelf-amputatie overgegaan? Deze extreem doorgevoerde vorm van automutilatie komt bij mensen voor. Vladimir Nabokov gebruikte dit gegeven voor zijn onvoltooid gebleven roman *Het origineel van Laura*.

'Ik heb nooit het minste plezier aan mijn benen beleefd,'

zegt hoofdpersoon Dr. Phil in dat boek. 'Ik heb zelfs sterk bezwaar tegen de tweevoetersstaat. Hoe dikker en wijzer ik werd, hoe meer ik van de taak gruwde om met lange onderbroeken, pantalons en pyjamabroeken te worstelen.' Uiteindelijk wil Dr. Phil van al zijn ledematen af. 'De kunst van het zelfslachten', noemt hij het.

Zelfamputatie komt ook voor in het verhaal 'Bladzijde uit het dagboek van een arts' van Belcampo, waarin een man die heeft ontdekt dat zijn eigen vlees verrukkelijk smaakt, zich van al zijn ledematen ontdoet. Na tal van copieuze maaltijden blijft hij met één arm zitten – 'eenzaam op zijn ontredderde romp', schrijft Belcampo – die hij op eigen kracht niet kan verwijderen.

Een Amerikaanse man uit een dorp in de buurt van Seattle ging daadwerkelijk tot zelfamputatie over. Met een zelfgebouwde guillotine ontdeed hij zich van zijn arm. In het ziekenhuis wilde hij niet zeggen waar zijn arm was gebleven. 'Ik ben geen verrader,' riep hij onder meer.

Het zou ook om een publiciteitsstunt kunnen gaan. In een van de boeken van Charles Bukowski besluit diens alter ego Henry Chinaski zijn been te amputeren, teneinde 'de grootste eenbenige dichter ter wereld te worden'. Mogelijk stond de eigenaar van het IJsselbeen iets dergelijks voor ogen.

'Misschien is dat been afkomstig van een immigrant die niet goed kon zwemmen,' zegt een collega-auteur, met wie ik de zaak bespreek. De immigrant, speculeert hij, zou bij warm weer de ogenschijnlijk kalme rivier in kunnen zijn gelopen. Waarna de sterke stroming hem overweldigde en hij uiteindelijk door een scheepsschroef aan mootjes werd gehakt. 'Zoiets gebeurt vaker, je hoort er soms van.'

Het doet mij denken aan de reportage *Een Turk* van Simon Carmiggelt. In die reportage gaat een Turkse gastarbeider zwemmen in een rivier. 'De boer had hem nog toegevoepen dat het daar gevaarlijk was, maar zo'n man verstaat geen Hollands,' schrijft Carmiggelt. 'Hij had gelachen en met zijn hand gezwaaid en toen was hij verdwenen.'

De waterpolitie arriveert en zoekt met een schijnwerper. Het lichaam van de Turk is nergens te vinden. 'Die is al lang ver weg,' zegt een jongen uit het dorp. 'Over een dag of drie, vier komt hij ginds bij de fabriek boven en blijft hij daar ronddrijven. Zo gaat het met allemaal.'

In een brief aan zijn broer Theo schrijft Vincent van Gogh over de Waternix, een demon uit Scandinavische sagen die in meren en rivieren op de loer ligt om reizigers te verlokken tot een dood in het water. Van Gogh identificeerde zich een tijdje met dit wezen, omdat zo veel anderen door hem in de problemen kwamen.

Hij noemt de Waternix 'een kwaden geest die de lui in den afgrond lokt'. Van Gogh schreef ook: 'Ja, ik kan mij begrijpen dat er mensen zijn die in het water springen.' Toen zijn nicht uit Amsterdam niet op zijn avances inging, had hij er zelf ook over gedacht 'in 't water te springen of zoo iets'. Zou de eigenaar van het IJsselbeen een vergelijkbare aantrekkingskracht hebben gevoeld?

In antiquariaten en op internet koop ik been-gerelateerde boeken. Onder meer *Een been om op te staan* van Oliver Sacks, *Linkerbeen gezocht*, een detective van Jan de Hartog, en een themanummer van *Armada*, tijdschrift voor wereldliteratuur over amputaties. Een van de *Armada*-artikelen heet 'De voeten nemen de benen of De opstand der ledematen'.

Ik lees over de Vlaamse chirurg Philip Verheyen (1648-1711), die niet kon scheiden van zijn been dat was verwijderd in Leiden, vermoedelijk door de illustere anatoom Frederik Ruysch. Verheyen conserveerde het in een mengsel van brandy en zwarte peper, om er later, geobsedeerd door zijn eigen fantoompijn, uitgebreid onderzoek naar te doen.

Een ander beroemd been is het been van Lord Uxbridge (1768-1854), een Britse cavalerieaanvoerder die bij de slag om Waterloo gewond raakte. In een geconfisqueerde woning werd het onder provisorische omstandigheden afgezet en in de tuin begraven. Toen een boom omwaaide en de botten bovengronds kwamen, stelde de huiseigenaar ze als relieken tentoon, zoals men dat in de middeleeuwen deed.

De zoon van Uxbridge was daar niet van gediend en eiste de botten van het been van zijn vader op. Een diplomatieke rel brak uit toen de eigenaar verklaarde daarmee akkoord te gaan als de familie Uxbridge ervoor zou betalen.

Het beroemdste been is het rechterbeen van Sarah Bernhardt. In 1915 werd het geamputeerd, nadat ze in de laatste scène van het toneelstuk *Tosca* van een decorstuk sprong en ongelukkig neerkwam. Met een houten prothese verzorgde ze nog talloze optredens, hoewel ze het liefst in een rolstoel ten tonele verscheen. In 1923 overleed ze, op 78-jarige leeftijd. Zonder been werd ze begraven op de Parijse begraafplaats Père Lachaise.

In een opslagruimte van de medische faculteit van de universiteit van Bordeaux werd Bernhardts been ruim negentig jaar later teruggevonden. Het stond daar te midden van eeuwenoude schedels, foetussen op sterk water en andere anatomische curiositeiten. 'We waren het niet vergeten, we wisten alleen niet meer dat we het hadden,' zei een mede-

werker van de Bordeauxse universiteit tegen een Amerikaanse krant.

Na een tijdje is mijn belangstelling voor benen en losse ledematen verdwenen. Andere onderwerpen nemen me in beslag, aan het IJssel-been denk ik nauwelijks nog. Tot april 2011, als ik bij toeval stuit op een nieuwsbericht uit *De Stentor*, regionale krant voor Zwolle en omstreken. ‘Het onderbeen dat in 2005 bij Wijhe werd gevonden, blijkt van een Duitser te zijn,’ lees ik tot mijn verbijstering in het bericht, dat ruim twee jaar eerder in de krant heeft gestaan.

De Duitser was in januari 2005 in Düsseldorf verdwenen, staat er ook nog in. Omdat zijn been een halfjaar later ter hoogte van Wijhe in de IJssel werd gevonden, gaat men ervan uit dat hij bij Düsseldorf in de Rijn is beland.

Volgens *De Stentor* is het zeker dat het been aan de Duitser toebehoorde. ‘DNA-onderzoek heeft dat uitgewezen.’ Terwijl het NFI destijds verklaarde dat het been te bedorven was om voor DNA-onderzoek in aanmerking te komen! Het zit me niet lekker, de laatste zin uit mijn artikel voor het weekblad lijkt onjuist.

In de atlas zie ik dat de tocht van Düsseldorf naar Wijhe door verschillende rivieren driehonderd kilometer bedraagt. Kan een been op eigen houtje zo’n reis hebben gemaakt, vraag ik me af. Wat is er precies gebeurd? Wie is de Duitse eigenaar? Leeft hij nog? Weet hij dat zijn been in een kinderkistje is begraven?

Dit moet grondig worden uitgezocht, ik besluit op pad te gaan.